

ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU IV

3-5 Kasım 2006

B İ L D İ R İ L E R

CİLT I

EDİTÖR

DR. COŞKUN YILMAZ

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU IV

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Prof. Dr. Mustafa Uzun
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun / Prof. Dr. Ş. Tufan Buzpınar
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Küçükaşçı / Yrd. Doç. Dr. Erhan Afyoncu

Yayına Hazırlık

Uğur Demir / Resul Tamgüç

İmla ve Tashih

Prof. Dr. Mustafa Uzun / Ahmet Karataş

Görsel Araştırma

Dr. Suphi Darıcalı / Yrd. Doç. Dr. Erhan Afyoncu
Uğur Demir / Resul Tamgüç

Fotoğraf

A. Bilal Arslan / Fatma Durgut
Orhan Durgut / Dr. Suphi Darıcalı

Sempozyum Fotoğrafları

Kenan Koca / İsa Telli

Kapak Fotoğrafı

Üsküdar Kara Davut Paşa Camii

Tasarım ve Uygulama

Bülent Avnamak

Baskı ve Cilt

Seçil Ofset

ISBN: 978-9944-5807-3-1 (Takım)

İstanbul 2007

Kitabın telif hakları Üsküdar Belediyesi'ne aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas yapılamaz.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Hakimiyet-i Milliye Caddesi

Atlas Çıkmazı No: 69

ÜSKÜDAR / İSTANBUL

Tel: 0212 531 30 00 • Faks: 0212 531 30 00

www.uskudar.bel.tr

İstanbul-Üsküdar'daki Hanım Sultanlar Adına Yaptırılan Cami Minberleri

G Ü L A Y A P A , A R Ş . G Ö R .
Selçuk Üniversitesi

İslâm devletlerindeki devlet adamı anlayışının ve her şeyin devlet adamlarından beklenmesinin bütün Türk devletlerinde aynı olması sebebiyle asıl ve büyük iş-verenler; gerek mimarlık alanlarında, gerekse kıymetli küçük el sanatlarında daima sultanlar, şehzadeler, vezirler, valiler ve devletin üst kademesindeki diğer idareciler olmuştur.¹

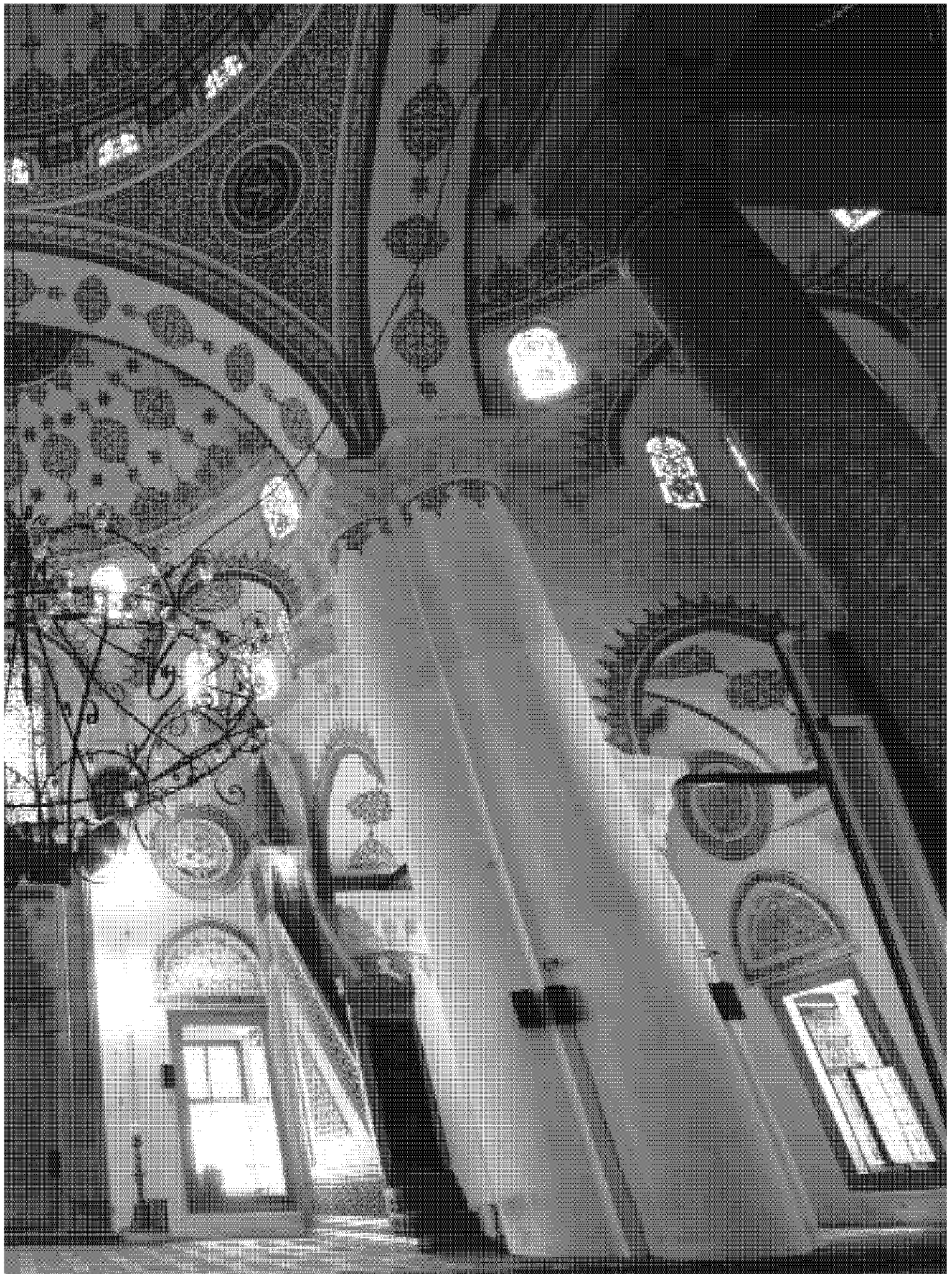
Osmanlı mimarisi içinde sultanlar ve hanedan mensupları tarafından yaptırılan camiler şüphesiz büyük önem taşımaktadırlar. Bu eserler devletin ekonomik gücünün göstergesi, toprakları üzerindeki dini ve siyasi hâkimiyetinin sembolüdür. Bu eserlerin ihtişamı devletin gücü oranında artmış, dolayısıyla temsil edilen güç en çok sultan camilerinde ortaya çıkmıştır.

Sultanlar kendilerinin ve saltanatlarının baki kalması için kalıcı eserler yaptırmak istemişlerdir. Devlet adamlarının, eserlerini yalnızca halkın ihtiyacını karşılamak için değil, saltanatlarının gücünü göstermek, şahsî estetik anlayışlarını, sanatçı yönlerini ve dünya görüşlerini sergilemek arzusu ile de yaptırdıklarını göstermektedir. Bizzat sultanların yanı sıra hanedan mensuplarınca yaptırılan bu eserlerde, sahip olunan güç, mimaride şekillenerek yansımaları bulacaktır. Osmanlı sultanlarının yaptıracakları eserlere önceden veya inşaat sırasında müdahale ettikleri bilinmektedir.² Selâtin camiler sadece devletin, sanatçının değil aynı zamanda hanedan üyelerinin estetik duygularını en iyi biçimde yansıtan tarihi belgelerdir.

Hanedana mensup olanların inşa ettirdikleri eserler dikkate alındığında hanım sultanlar tarafından inşa ettirilen eserlerin Türk Sanatı içerisinde önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. Kurdukları vakıflarla hanedanın sosyal hayattaki temsilcileri olan padişah eşleri, kızları ya da valide sultanların banisi olarak Osmanlı

Mihrimah Sultan
Camii'nden
bir kesit
(arka sayfa)

mimarisinde üstlendikleri rol, ortaya çıkan eserlerde kendini göstermektedir.³

Bu çalışmanın konusu Üsküdar'daki Hanım Sultanlar tarafından veya onların adına yaptırılan Mihrimah Camii, Atik Valide Camii, Çinili Camii ve Yeni Valide Camii minberleridir

Bu minberlerde sadece dönemin zevk ve sanat anlayışını değil aynı zamanda hanım sultanların estetik anlayışlarını da yakalamak mümkündür. Bu camilerin minberleri dönemin tanınmış mimar ve sanatkârları tarafından tasarlandıkları içindir ki, padişahların kendi adlarına yaptırdıkları ve Türk sanatı açısından zirveye oturmuş camilerin minberleriyle boy ölçüşecek seviyededirler.

Araştırmamızda bu dört örnek süsleme ve form özellikleri ile ele alınarak, devrin diğer minberleri ile karşılaştırmalı olarak sunulacaktır.

Üsküdar Mihrimah (İskele) Camii

Mimar Koca Sinan, Kanuni Sultan Süleyman'ın Haseki Hürrem'den doğan kızı Mihrimah Sultan⁴ için yapmıştır. İki türbe, medrese, sübyan mektebi, imaret, hamam, kervansaray ve çeşme ile birlikte külliye olarak yapılan cami, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre 1547'de tamamlanmıştır.⁵

İskele meydanına bakan yüksekçe bir teras üzerinde yer alan Mihrimah Sultan'ın bu Camii dikdörtgen planla kesme kufeki taşından yapılmıştır. Dörtlü yonca yaprağı şemasında iki paye ile giriş tarafındaki iki duvar payesine sivri kemerlerle oturan 10 m. çapındaki orta kubbe üç taraftan yarım kubbelerle çevrilidir. Yarım kubbeler köşelere doğru mukarnas dolgulu ikişer eksedra ile genişletilmiş, mihrap kubbesinin iki yanına küçük köşe kuleleri yerleştirilmiştir.⁶

Minber

Mihrabın hemen sağında yer almaktadır (Resim 1).

Giriş: Düz bir bordürle çevrilen basık kemerli girişin her iki yanında birer sütunce yer almaktadır. Kum saati şeklinde kaide ve başlıkları bulunan sütuncelerin gövdesine zemin oyma tekniğinde zikzak motifleri işlenmiştir. Kaidelerin alt başlıklarının üst tarafına mukarnas bademi yerleştirilerek köşeler pahlanmıştır.

Klasik dönem minberlerinden tamamen farklı olarak üç basamaktan sonra girişe ulaşılmaktadır. Basamakların alt yüzeyleri dönüşümlü olarak ters düz şeklinde yerleştirilen palmetlerle süslenmiştir.⁷ Birer motif atlayarak palmetlerin içi boşaltılmış, böylece kafes görünümü verilmiştir.

Giriş kemer köşeliğinin hemen üzerinde yer alan dikdörtgen kitabeliğe köşeleri dilimli iki kartuş yerleştirilmiştir. Kartuş içine zemin oyma tekniğinde Kelime-i Tevhid yazılmıştır. Giriş, kitabeliğin üstündeki mukarnas dizisinden sonra dilimli taç ile sonlanır (Resim 2).

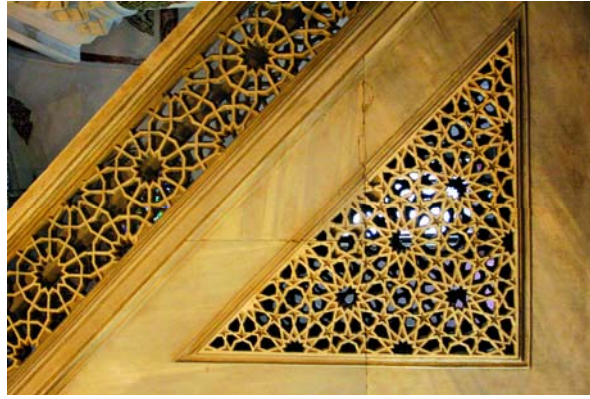
ÜSKÜDAR'DAKİ HANIM SULTANLAR ADINA YAPTIRILAN
CAMİ MİNBERLERİ

Resim 1:
Üsküdar Mihrimah
Camii Minberi

Resim 2: Mihrimah Camii Minberi, Giriş

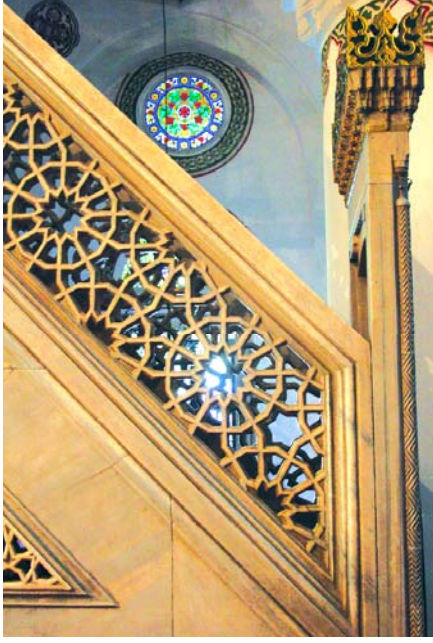
Resim 3: Mihrimah Camii Minberi, Aynalık

Giriş Tacı: Tacın her iki köşesine yerleştirilen yarım palmetlerden çıkan dallar, kenarları dalgalı bir üçgen oluşturarak birleşirler. Tacın yüzeyine zemin oyma tekniğinde rumiler işlenmiştir. Üçgen alanın merkezinde yer alan bir ortabağ bakışımı sağlamaktadır. Ortabağın alt ve üstünden çıkan saplara eklenen rumiler kıvrımlar yaparak yüzeyi doldurmaktadır.

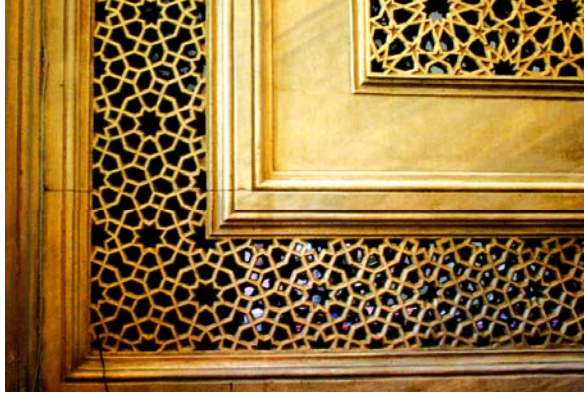
Aynalık: İki içbükey silme arasında yer alan geniş bir bordür ve iç aynalıktan oluşmaktadır. İç aynalık yüzeyine delik işi tekniğinde geometrik motifler işlenmiştir. Aynalığın kenarlarındakiler yarım olmak üzere 12 kollu yıldızların yatay, dikey ve çapraz ekseninde birbirine bağlanmasıyla oluşturulan kompozisyon yüzeyi doldurmaktadır (Resim 3).

Aynalık Altı/Süpürgelik: Aynalık altı bölümü klasik örneklerden tamamen farklı bir uygulama göstermektedir. Düz bir bordürden sonra iki sıra düz ve dışbükey silmelerle kuşatılan aynalık altı bölümü geçit bölümüyle birleşmektedir. Aynalık altı ve geçit bölümü "L" biçimli bütün bir pano halindedir. Pano yüzeyine delik işi tekniğinde geometrik motifler işlenmiştir. Yanlardakiler yarım, ortadakiler tüm olmak üzere sekizgenlerin içine yerleştirilen sekiz kollu yıldızlar ve yıldızların kollarından çıkan ışınlar küçük kareler etrafında birleşmektedirler.

Korkuluk: Düz bir bordürden sonra iki sıra dışbükey ve düz silmelerle vurgulanmıştır. Korkuluk yüzeyi delik işi tekniğinde geometrik olarak süslenmiştir. Onikigenlerin içine yerleştirilen oniki kollu yıldızlar yıldızın kollarından çıkan ışın-

Resim 4: Mihrimah Camii Minberi, Korkuluk

Resim 5: Mihrimah Camii Minberi, Aynalık altı, Geçit

larla birbirine bağlanmaktadır. Bağlanma noktalarında altı kollu yıldız motifleri oluşmaktadır (Resim 4).

Köşebent: Yok

Geçit: Geçit bölümü klasik uygulamanın dışındadır. Aynalık altı panosunun dikey ekseninde devamı olarak yapılmıştır (Resim 5).

Geçit Üstü- Köşk Altı: Yok

Köşk Yan Pano: Dıştan içe doğru düz, dışbükey ve içbükey silmelerle çevrelenen köşk yan panosu yüzeyi deliğişi tekniğinde mekik motifleriyle doldurulmuştur.

Köşk: Birbirine düz atkı kemerleriyle bağlanan dört taşıyıcı üzerine düz tavanla örtülüdür. Taşıyıcılar arasına atılan dilimli kemerler estetik amaçla yapılmışlardır, fonksiyonel özellikleri yoktur. Köşk bölümü içbükey, dışbükey bir silme ve düz bordürlü saçakla son bulmaktadır.

Kasnak: Ahşap malzemeden yapılmış sekizgen kasnak yüzeyine yine ahşap malzemeden baklava motifleri applike edilmiştir. Her bir motif altın yaldız renginde boyanmıştır.

Külâh: Ahşap malzemeden dir. Sekizgen külâh yüzeyine kalemişi tekniğinde şemse motifleri işlenmiştir. Zaman içinde yüzey dolduğu için şemselerin içindeki motifler seçilememektedir.

Alem: Sap kısmı üç boncuklu alem iç içe iki palmetle sonlanmaktadır.

Resim 6: Atik Valide Camii Minberi

Eski Valide Camii (Atik Valide Camii)

Üsküdar da Toptaşı olarak bilinen yerde, hakim bir noktada III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan adına 1583 tarihinde yapılmış olan cami, Mimar Koca Sinan'ın eseri olup Üsküdar'da yapılmış iki valide camisinden birincisidir.⁸

İlk yapıldığı zaman tek kubbeli iken sonradan iki tarafına ikişer kubbe daha ilave edilmiştir.⁹ Altı destekli plan şemasına uygun olarak yapılmış olan bu caminin merkezi kubbesi ikisi serbest, dördü duvara gömülü altı payeye dayanan altıgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Mihrap çıkıntısının üzeri yarım kubbe ile örtülüdür. İç kısmı da kuzey yönde hünkar ve müezzin mahfili çıkıntı meydana getirmiş, bu kısım parmaklıklarla kapatılmıştır.

Camii dört aşamada tamamlanmıştır. Önce ilk cami, sonra yan sahnınlar ve son cemaat yeri revakları inşa edilmiş, bunu yan sahnınların kuzey duvarının ileri çıkarılması ve üzerinin ahşap tavanla örtülmesi izlemiş, en son olarak da hünkar mahfili yapılmıştır. Son cemaat mahalli sivri kemerlerle birbirine bağlanmış mukarnaslı başlıklı altı mermer sütunun taşıdığı beş kubbe ile örtülüdür. Orta bölüm çapraz tonozlu ve daha yüksektir.¹⁰

Minber

Mihrabın sağında, mihrap nişinin hemen başlangıcında yer almaktadır (Resim 6).

Resim 7: Atik Valide Camii Minberi, Giriş

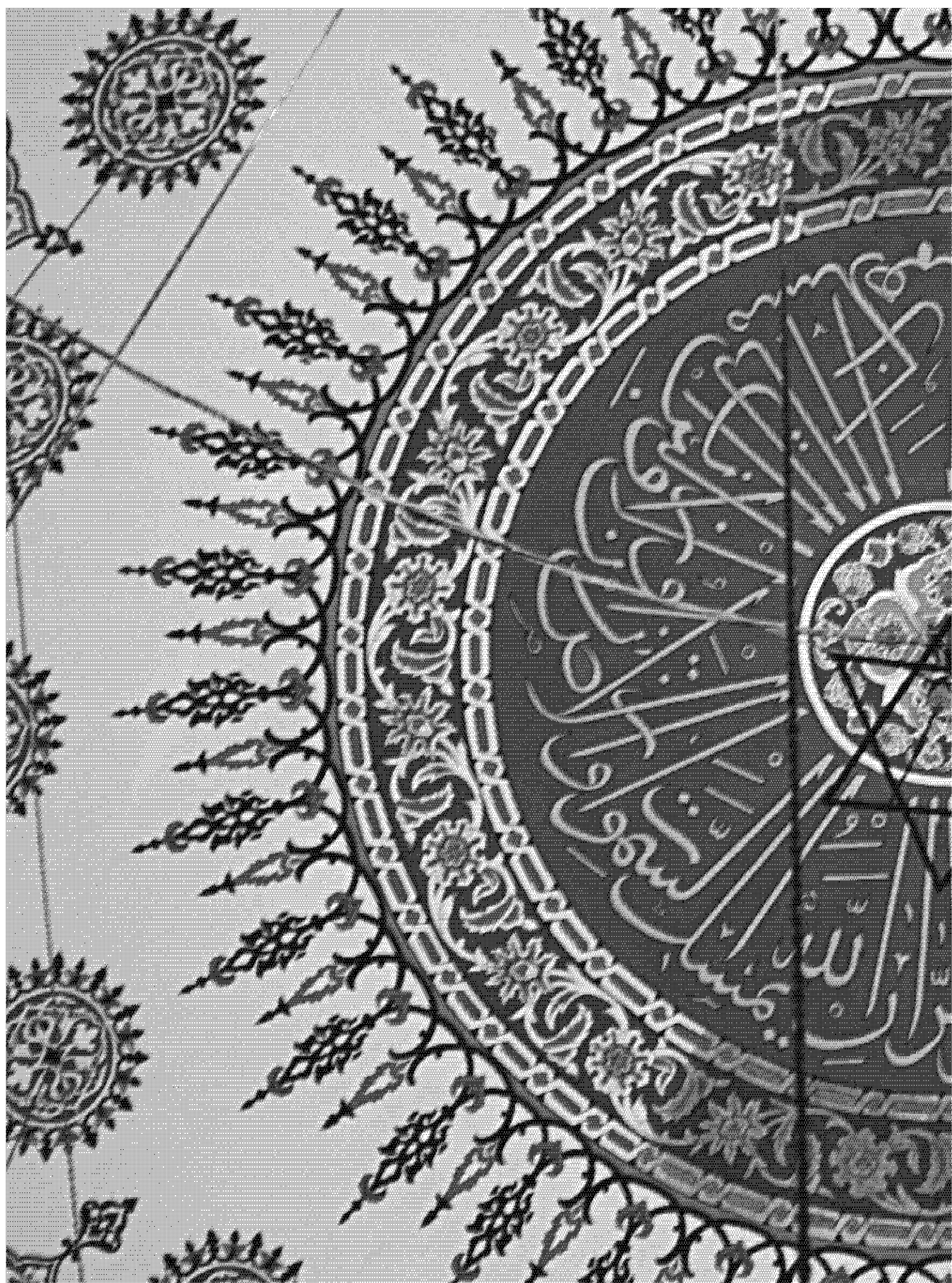
Giriş: Basık kemerli girişin etrafı dıştan içe doğru iki sütunceden sonra düz bir bordür, dış bükey bir silme ve iki düz silme ile çevrelenmektedir. Sütuncelerin kaide ve başlıkları kum saati şeklindedir. Dışbükey silme giriş kemerinin başlangıcında ikiye ayrılarak hem kemer köşeliği hem de kitabelik için çerçeve oluşturur. Giriş, mukarnas dizisinden sonra dalgalı formlu taç ile sonlanır (Resim 7).

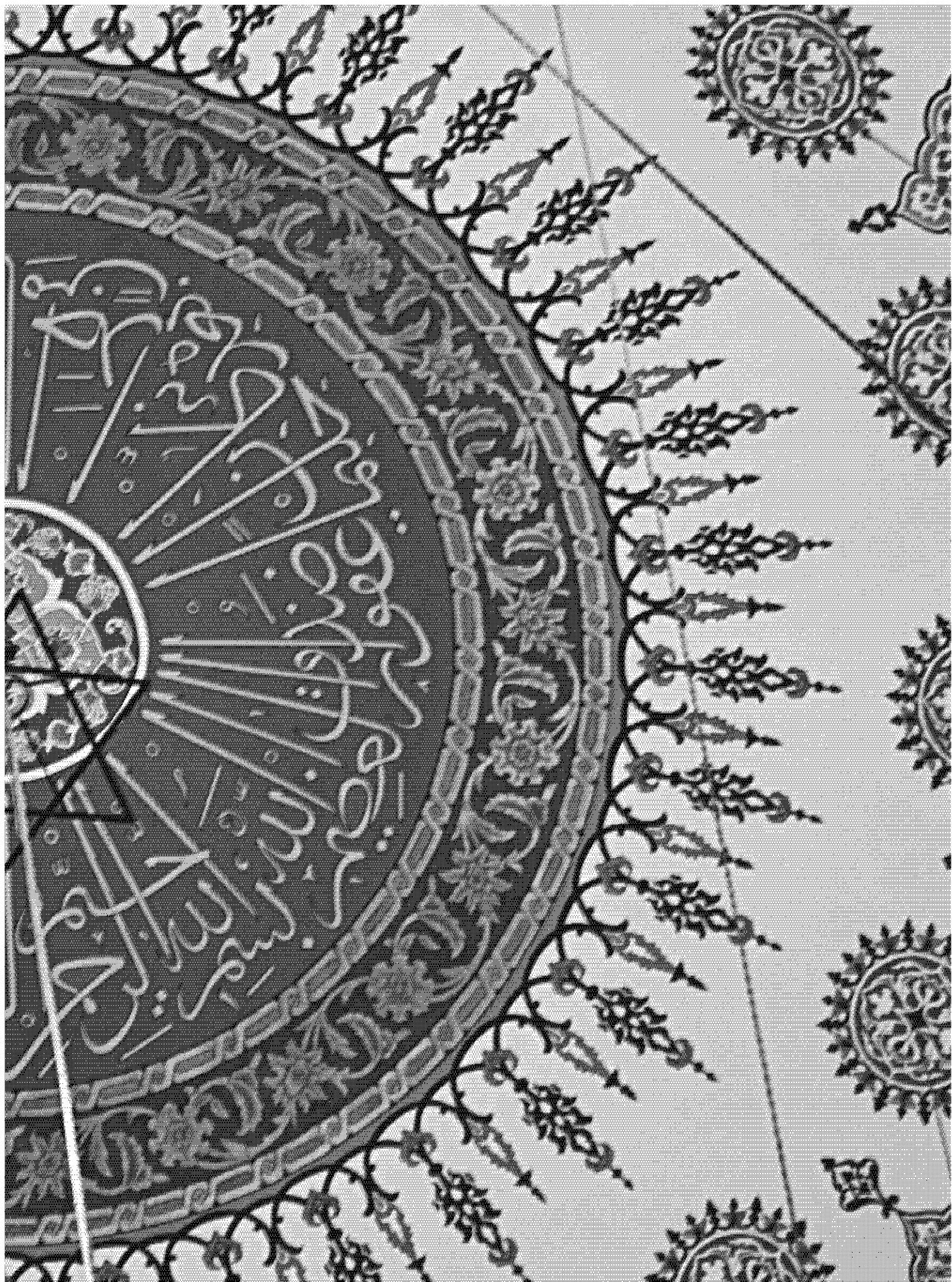
Kitabelik: Dikdörtgen şeklinde panodan oluşan kitabeliğin etrafı dışbükey bir silme ve iki düz bordürle kuşatılmıştır. Pano yüzeyine zemin oyma tekniğinde Kelime-i Tevhid yazılmıştır.

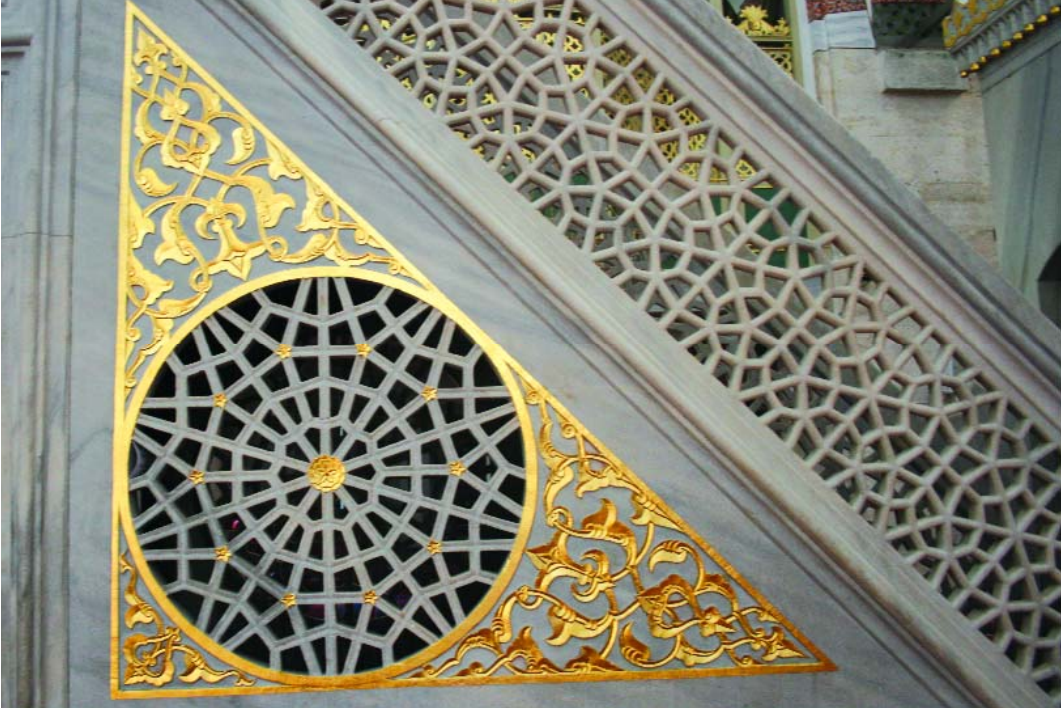
Taç: Kapalı form rumilerin yaprakları dal şeklinde uzatılarak dalgalı formda tacın üst kenarında birleşmektedir. Tacın alt kenarında rumilerin kök kısmından çıkan saplara eklenen rumiler tekrar saplara devam ederek aradaki boşlukta yer alan daha küçük kapalı form rumi ile birleşmektedir.

Aynalık: Etrafı düz bir bordürle çevrilen aynalık merkeze, aynalık üçgeninin kenarlarına teğet geçecek şekilde daire yerleştirilmiştir. Daire yüzeyi delişi tekniğinde geometrik kompozisyonludur. Daire merkezinde yer alan on kollu yıldızı iki ongen çevrelemektedir. Merkezden çıkan on adet ışın daireyi on eş parçaya bölmektedir. Daire kenarlarında bu düzenleme yarım olarak kullanılmıştır. Daireden sonra köşelerde kalan üçgen alanların yüzeyi zemin oyma tekniğinde rumilerle süslenmiştir. Alt köşede kalan boşluğun merkezine bir ortabağ yerleştirilmiştir. Aynı zamanda bakışım sağlayan ortabağın kök kısmında çıkan iki sap sağ sol yönden uzanarak birer rumi ile devam etmektedir. Diğer köşelerde aynı

Atik Valide
Camii'nin
kubbesinden
bir kesit
(arka sayfa)

Resim 8: Atik Valide Camii Minberi, Aynalık

şekilde süslenmiştir. Üçgen alanın merkezinden köşeye doğru iki ortabağ ve bir tepelik rumi bakışım çizgisini oluşturmaktadır. Ortabağların kök kısmından çıkan saplara eklenen rumiler birbirine alt üst katederek sarmal olarak yüzeyi doldurmaktadır (Resim 8).

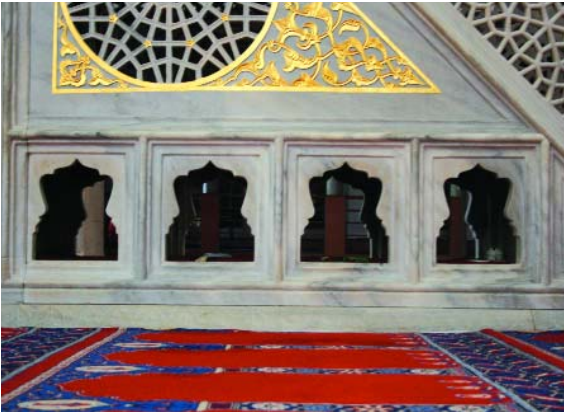
Aynalık Altı / Süpürgelik: Dilimli kemerli dört açıklık ve bir üçgen alandan oluşmaktadır. Kemer köşelikleri sadedir. Dışbükey, düz ve içbükey silmelerle her bir açıklığın etrafını kuşatmaktadır.

Korkuluk: Korkuluk bölümü dışbükey, düz, içbükey ve düz olmak üzere dört silme ile vurgulanmıştır. Korkuluğun yüzeyi deliğişi tekniğinde geometrik olarak süslenmiştir. Altı kollu yıldızın etrafını çevreleyen onikigenden oluşan birim motif altı ışınla altı parçaya bölünmektedir. Korkuluğun orta noktasında tüm yanlarda yarım uygulanan birim motif birbirine bağlanarak yüzeyi doldurmaktadır (Resim 9).

Köşebent: Yanlarda yarım, ortada tüm olarak kullanılan tepelik rumilerin birbirlerine bağlanmasıyla dalgalı bir form oluşmaktadır. Yüzeye zeminoyma tekniğinde iki lale işlenmiştir (Resim10).

Geçit: Sivri kemerli geçit bölümünü dışbükey, düz, içbükey, düz olmak üzere dört silme kuşatmaktadır. Kemer köşelikleri sadedir (Resim 11). Geçit tavanına zeminoyma tekniğinde gülbezek işlenmiştir (Resim 12).

ÜSKÜDAR'DAKİ HANIM SULTANLAR ADINA YAPTIRILAN
CAMİ MİNBERLERİ

Resim 9: Atik Valide Camii Minberi, Köşebent

Resim 10: Atik Valide Camii Minberi, Aynalık altı, Korkuluk

Resim 11: Atik Valide Camii Minberi, Geçit

Resim 12: Atik Valide Camii Minberi, Geçit Tavanı

Resim 13: Atik Valide Camii Minberi, Geçit üstü ve Köşk Yan pano

Resim 14: Atik Valide Camii Minberi, Köşk

Geçit Üstü: Etrafı dışbükey, düz, içbükey ve düz dört silme ile çevrelenen düz bir pano şeklindedir.

Köşk Yan Pano: Köşk yan pano dışbükey, düz, içbükey ve düz olmak üzere dört silme ile vurgulanmıştır. Köşk yan pano yüzeyi deliği tekniğinde geometrik olarak süslenmiştir. Altı kollu yıldızın etrafını çevreleyen onikigenden oluşan birim motif altı ışınla altı parçaya bölünmektedir. Panonun orta noktasında tüm, yanlarda yarım uygulanan birim motif birbirine bağlanarak yüzeyi doldurmaktadır (Resim 13).

Köşk: Birbirine sivri kemerlerle bağlanan dört poligonal taşıyıcı üzerine düz damla örtülüdür. Taşıyıcıların köşeleri pahlanmıştır. Başlık yüzeyleri prizmatik dörtgenle süslenmiştir. Kemer köşelikleri sadedir. Minber kaidesini oluşturduktan sonra geçit bölümünün yanından köşke kadar uzanan üç bordür saçağı oluşturmaktadır. İç doğru pahlanmış ilk bordür yüzeyine zeminoyma tekniğinde prizmatik dörtgenler işlenmiştir. Diğer iki bordür düzdür (Resim 14).

Kasnak: Ahşap malzemeden yapılan sekizgen kasnak, piramidal sekizgen külah ile devam eder. Pirinç madeninden alemler külah tamamlanmaktadır (Resim 15).

ÜSKÜDAR'DAKİ HANIM SULTANLAR ADINA YAPTIRILAN
CAMİ MİNBERLERİ

Resim 15:
Atik Valide Camii
Minberi, Kasnak,
Külâh ve Alem

Resim 16: Çinili Camii Minberi

Üsküdar Çinili Camii

Sultan IV. Murad'ın validesi Kösem Sultan tarafından 1640 yılında yaptırılmıştır. Kare plânlı cami tek kubbelidir. Onikigen kasnaklı kubbeye pandantiflerle geçilmiştir. Harimi ters “U” plânda saran son cemaat yeri sundurma çatı ile kaplı olup, buraya kuzey ve batı yönlerden merdivenlerle çıkılmaktadır. Caminin kuzeybatı köşesinde tek şerefeli minaresi yükselmektedir. Çevre duvarıyla kuşatılan avlunun ortasında konumlanmış cami, yüksek bir platform üzerine oturmaktadır.¹¹

Minber

Mihrabın hemen sağında yer almaktadır (Resim 16).

Giriş: Basık kemerli girişin etrafını dıştan içe doğru iki sütunçeden sonra düz bir bordür, dışbükey bir silme ve iki düz silme ile çevrelenmektedir. Sütunçelerin kaide ve başlıkları kum saati şeklindedir. Dış bükey silme giriş kemerinin başlangıcında ikiye ayrılarak hem kemer köşeliği hem de kitabelik için çerçeve oluşturur. Giriş, mukarnas dizisinden sonra dalgalı formlu taç ile sonlanır (Resim 17).

ÜSKÜDAR'DAKİ HANIM SULTANLAR ADINA YAPTIRILAN
CAMİ MİNBERLERİ

Resim 17:
Çinili Camii
Minberi, Giriş

Çinili Camii'nin
dışarıdan
görünümü
(arka sayfa)

Resim 18: Çinili Camii Minberi, Aynalık ve Korkuluk

Resim 19: Çinili Camii Minberi, Aynalık altı

Kitabelik: Kenarları dilimli dikdörtgen bir kartuş içine Kelime-i Tevhid yazılmıştır.

Taç: Birbirine kısa saplarla dalgalı formda bağlanan rumiler palmete benzer şekiller oluşturmaktadırlar.

Aynalık: Etrafı dışbükey ve düz silmelerle çevrilen aynalık, üç bölüme ayrılmıştır. Merkezde bir daire, onun etrafını çevreleyen daha geniş ikinci daire ve köşelerde kalan üçgen alanlardan oluşmaktadır. Merkez daire yüzeyi zemin oyma tekniğinde rumilerle süslenmiştir. İçte yer alan gülbezektan çıkan saplara eklenen rumilerin üst yaprağı sapa dönüşerek tekrar içteki gülbezeğe bağlanmaktadır. Rumiler bu şekilde birbirini alt üst katederek dairesel ekseninde sıralanmaktadır. İkinci dairede ise bir ortabağ ve bir tepelik ruminin kök ve sap kısmından çıkan rumiler birbirine bağlanarak dairesel ekseninde yüzeyi doldurmaktadırlar.

Köşelerde kalan üçgen alanlarda, birbirini alt üst kat eden rumiler görülmektedir. Alt köşede kalan boşluğun merkezine bir ortabağ yerleştirilmiştir. Aynı zamanda bakışım sağlayan ortabağın kök kısmında çıkan iki sap sağ sol yönden uzanarak birer rumi ile devam etmektedir. Diğer köşelerde aynı şekilde süslenmiştir (Resim 18).

Aynalık Altı / Süpürgelik: Dilimli kemerli üç açıklık ve düzgün olmayan dörtgen olandan oluşmaktadır. Dışbükey, düz, içbükey ve düz olmak üzere toplam dört silme her bir alanın etrafını çevrelemektedir. Her bir kemer köşeliği zemin oyma tekniğinde rumilerle süslenmiştir. Üst yaprağı uzatılarak sap şeklini alan rumiler birbirine eklenerek, sarmal bir kompozisyon oluştururlar. Düzgün olma-

Resim 20: Çinili Camii Minberi, Köşebent

Resim 21: Çinili Camii Minberi, Geçit, Geçit üstü ve Köşk Yan Pano

yan dörtgen alanın yüzeyi de zeminoyma tekniğinde aynı şekilde süslenmiştir (Resim 19).

Korkuluk: Yan yana bir ortabağ ve tepelik palmetin kök ve tac kısmından çıkan saplara eklenen rumiler deliği tekniğinde yüzeyi doldurmaktadır. Korkuluğun etrafını dışbükey, düz, içbükey ve düz olmak üzere dört silme sınırlandırmaktadır.

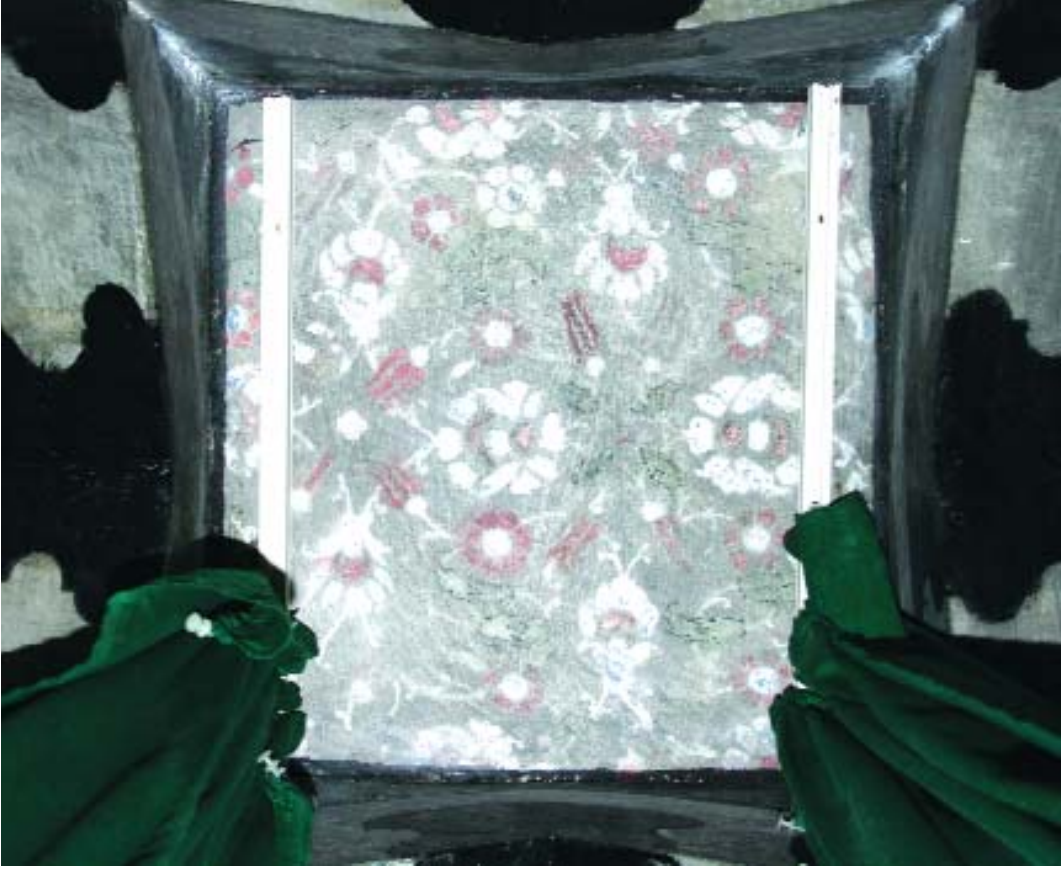
Köşebent: Yanlarda yarım, ortada tüm olarak kullanılan tepelik rumilerin birbirlerine bağlanmasıyla dalgalı bir form oluşmaktadır. Yüzeye zeminoyma tekniğinde iki lale işlenmiştir (Resim 20).

Geçit: Sivri kemerli geçit bölümünü dışbükey, düz, içbükey ve düz olmak üzere toplam dört silme kuşatmaktadır. Kemer köşelikleri zeminoyma tekniğinde rumilerle süslenmiştir.

Geçit Üstü: Diğer elemanlarda olduğu gibi dışbükey, düz, içbükey ve düz olmak üzere toplam dört silme ile vurgulanmıştır. Pano yüzeyi zeminoyma tekniğinde ortabağ ve rumilerle süslenmiştir. Merkezde yer alan iki ortabağ bakışımı sağlar. Ortabağların kök kısmından çıkan rumiler sarmal olarak birbirine eklenirler.

Köşk Yan Pano: Dönüşümlü olarak dört kez tekrarlanan bir dilimli rumi ve bir palmetin kök kısmından çıkan saplar birbirini alt üst katederek deliği tekniğinde yüzeyi doldurmaktadırlar (Resim 21).

Köşk: Birbirine sivri kemerlerle bağlanan dört poligonal taşıyıcı üzerine düz damla örtülüdür. Taşıyıcıların köşeleri pahlanmıştır. Başlık yüzeyleri prizmatik

Resim 22: Çinili Camii Minberi, Köşk Tavanı

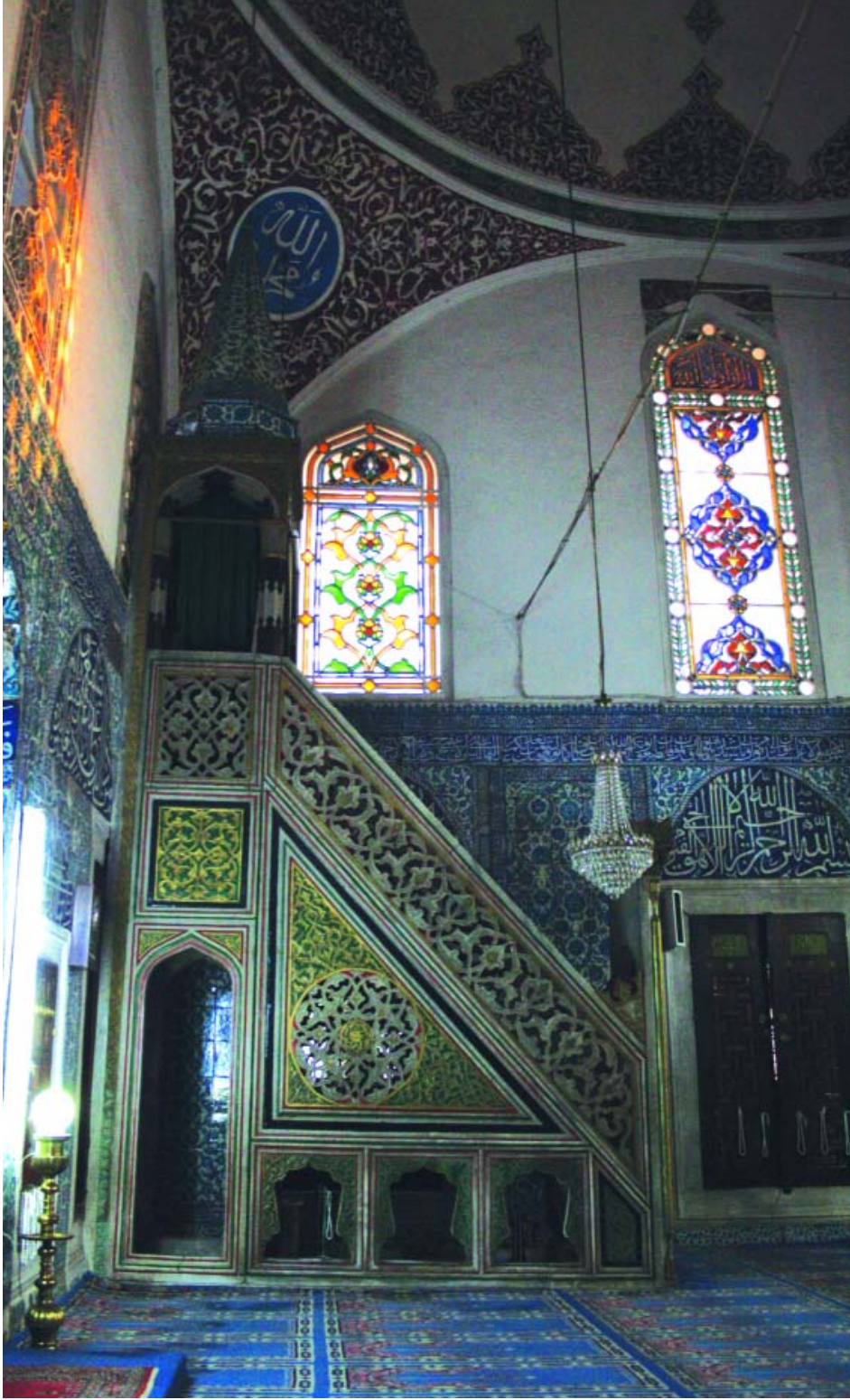
dörtgenle süslenmiştir. Ayak yüzeyleri siyah beyaz renkte boyanarak kalemişi görünümü verilmiştir. Kemer köşeliklerine zeminoyma tekniğinde rumiler işlenmiştir. Minber kaidesini oluşturduktan sonra geçit bölümünün yanından köşke kadar uzanan iki bordür saçağı oluşturmaktadır. İçteki bordür içe doğru pahlanarak yüzeyine zeminoyma tekniğinde prizmatik dörtgenler işlenmiştir. Rumi tepeliklerden oluşan dalgalı formlu saçakla köşk bölümü sonlanmaktadır.

Köşk tavanına kalemişi tekniğinde hatayi, bulut, penç ve lale motifleri işlenmiştir (Resim 22).

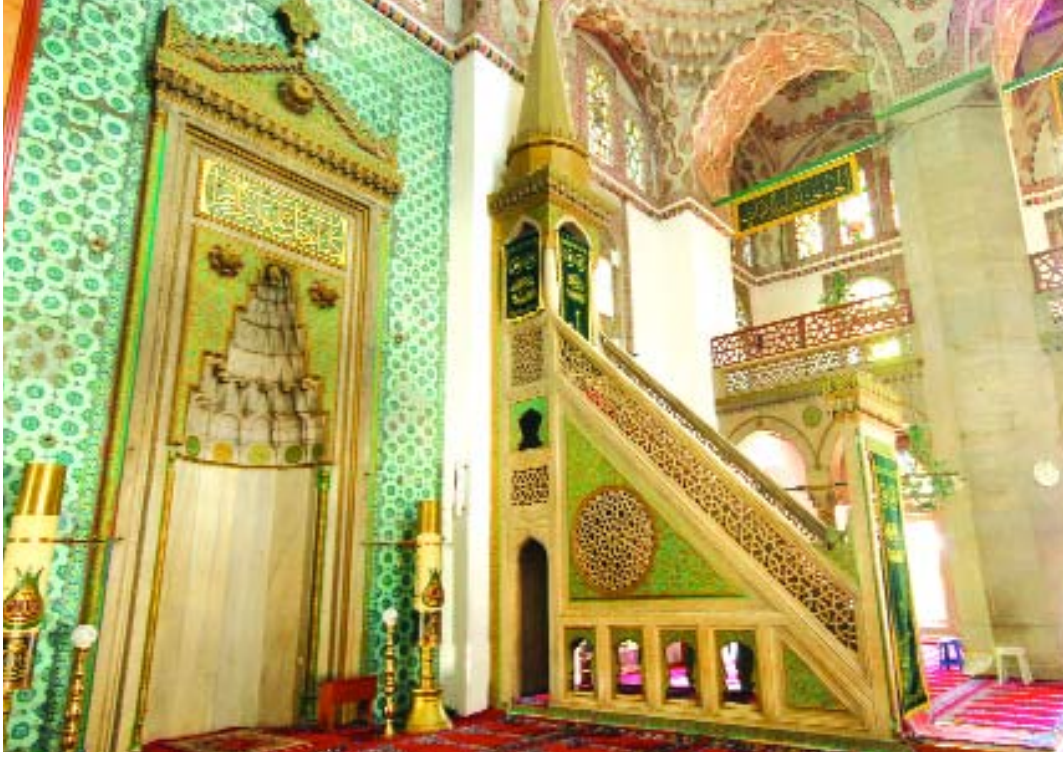
Kasnak: Kasnak ve külah XVII. yüzyıl çinileriyle kaplanmıştır.¹² Çini malzemeden sekizgen kasnak yüzeyine beyaz zemin üzerine mavi ve lacivert renkte hatayi ve bulut motifleri işlenmiştir. Dışbükey bir silmeden sonra yine çini malzemeden sekizgen piramidal külah yükselmektedir.

Külah: Külah yüzeyine, beyaz zemin üzerine mavi ve lacivert renkte hatayi ve natüralist çiçekler işlenmiştir (Resim 23). Günümüzde minberin alemi kırık durumdadır bu yüzden özgün durumu hakkında bilgiye sahip değiliz.

ÜSKÜDAR'DAKİ HANIM SULTANLAR ADINA YAPTIRILAN
CAMİ MİNBERLERİ

Resim 23:
Çinili Camii
Minberi, Köşk,
Kasnak ve Külâh

Resim 24: Yeni Valide Camii Minberi

Üsküdar Yeni Valide Camii

Cedid Valide Camisi olarak da bilinen bu cami Üsküdar'ın eski mahallelerinden Gülfun Hatun Mahallesi'nde, Üsküdar çarşısına uzanan dar bir yol kıvrımında yer alır.

Cami, padişah II. Mustafa ile III. Ahmed'in anneleri olan Gülnuş Emetullah Sultan tarafından 1708 yılında yaptırılmaya başlanmış, 1710 da tamamlanmıştır.¹³

Cami, kare üzerine basık merkezi bir kubbe ile örtülmüş bir yapıdır. Kubbeyi sekiz paye taşımaktadır. Bu payelerin doğu batı yönlerinde serbest, güney yönündeki sütunlar ise duvarla bağlantılıdır. Serbest olanlar sekiz köşeli olup üzerlerinde mukarnaslar bulunur ve mermer kaplamalıdır. Sekizgenin köşelerine yerleştirilen dört eksedra ile mekan kareye tamamlanmakta, bu mekanın iki yanında yan galeriler bulunmaktadır. Caminin doğu galerisinde parmaklıklarla ayrılmış kısım hünkar mahfilidir.

Son cemaat yeri beş gözlü olup, sırası ile çapraz tonoz, kubbe, aynalı tonoz, kubbe ve çapraz tonoz olarak örtülmüştür. Yanlardaki iki çapraz tonoz dikey, ortada girişin üzerindeki aynalı tonoz yatay olarak yerleştirilmiştir. Son cemaat mahallinin cami ile birleştiği iki köşede çift şerefeli iki minare bulunmaktadır.

Resim 25: Yeni Valide Camii Minberi, Giriş

Yeni Valide Camisi Osmanlıların Lale Devri olarak bilinen döneminde inşa edilmiştir. Bu dönem yeni bir üslubun gelişmeye başladığı bir dönem olmasına karşın, henüz Sinan'ın getirdiği şekiller bırakılmış değildir. Bu yapıdan sonra klasik unsurlar yavaş yavaş kaybolmuştur. Yeni Valide Camii, klasik üslubun son yapılarından birisidir. Bu yapıdan sonra klasik üslup yerini Barok üsluba bırakacaktır.¹⁴

Minber

Mihrabın hemen sağında yer almaktadır (Resim 24).

Giriş: Sivri kemerli girişin etrafını dıştan içe doğru birer sütunceden sonra bir düz, bir dışbükey, bir içbükey silme ve bir bordür çevrelemektedir. Kemer köşeliklerine zeminoyma tekniğinde rumiler işlenmiştir. Kemer köşeliğinin hemen üzerinde yer alan kitabelik panosuna kenarları dilimli iki kartuş işlenmiş, kartuşun içine de Kelime-i Tevhid yazılmıştır. Giriş mukarnas dizisinden sonra dilimli bir tac ile sonlanmaktadır (Resim 25).

Giriş Tacı: Kenarlarda yarım olmak üzere yan yana sıralanan tepelik rumilerle dilimli bir forma sahiptir. Tepelik rumilerin içine zeminoyma tekniğinde rumiler işlenmiştir.

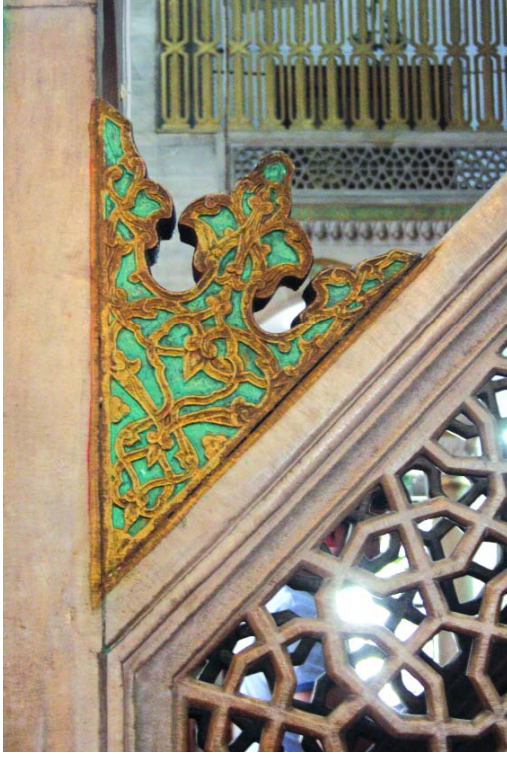

Resim 26: Yeni Valide Camii Minberi, Aynalık, Aynalık altı, Korkuluk

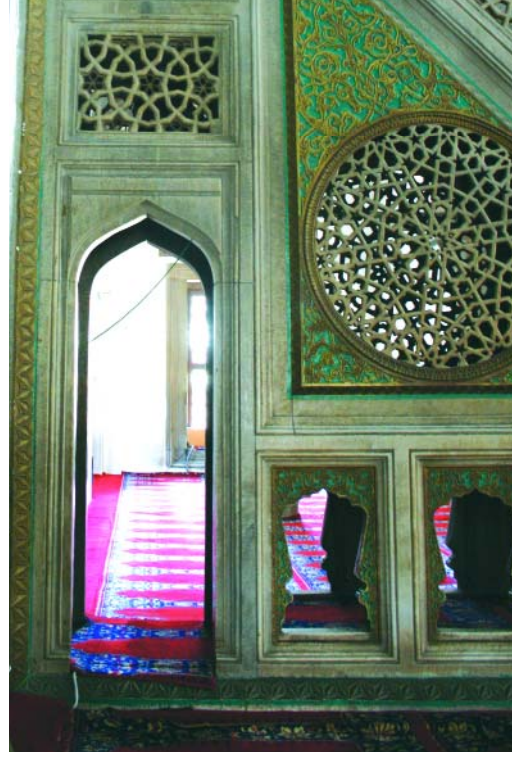
Aynalık: Aynalığın etrafını dışbükey, düz ve dışbükey olmak üzere üç silme ve düz bir bordür kuşatmaktadır. Aynalığın merkezine üçgenin kenarlarına teğet geçecek şekilde daire yerleştirilmiştir. Dairenin içi kafes tekniğinde geometrik olarak süslenmiştir. Dairenin merkezinde onkollu bir yıldız, yıldızın etrafında ise ongen yer almaktadır. Bu motif dairenin kenarlarında yarım olarak uygulanmıştır. Merkezdeki yıldızın kollarından çıkan ışınlar yanlardaki yarım yıldızlara bağlanmaktadır. Bu şekilde daire yüzeyinde mühr-ü Süleyman motifi oluşturulmuştur. Aynalığın kenarlarında kalan boşluklara ise zeminoyma tekniğinde rumiler işlenmiştir (Resim 26).

Aynalık Altı / Süpürgelik: Dilimli kemerli dört açıklık ve beşgen alandan oluşmaktadır. Her bir açıklığın etrafını dışbükey, düz ve içbükey olmak üzere üç silme çevreler. Beşgen alanın merkezine üçgen bir pano yerleştirilmiştir. Açıklıkların kemer köşelerine ve üçgen alanın yüzeyine zeminoyma tekniğinde rumiler işlenmiştir.

Korkuluk: Kafes tekniğinde geometrik olarak süslenmiştir. Birbirine bağlanmış iki yarım altıgen ve tam altıgenlerin yatay doğrultuda dönüşümlü olarak sıralanmasıyla oluşturulmuş kompozisyonun aralarına yatay ekseninde tam, dikey ekseninde yarım sekizgenler yerleştirilmiştir. Altıgenlerin ortasında ise altı kollu yıldız bulunmaktadır.

Resim 27: Yeni Valide Camii Minberi, Köşebent

Resim 28: Yeni Valide Camii Minberi, Geçit

Köşebent: Ortada yer alan rumi tepelik ve ona bağlanan birer yarım rumi tepelikle dalgalı bir form oluşturmaktadır. Köşebentin yüzeyi dilimli rumilerle doldurulmuştur. Orta noktada yer alan ortabağın üst kısmında sıralanan tepelik rumiler yukarıya, kök kısmından aşağıya doğru uzanan tepelik rumiler ise aşağıya bakmaktadır. Tepeliklerin kök kısmından çıkan saplara eklenen dilimli rumiler sarmal olarak yüzeyi doldurmaktadırlar (Resim 27).

Geçit: Sivri kemerli geçitin etrafını dışbükey, düz, içbükey olmak üzere üç silme ve bir bordür kuşatmaktadır. Kemer köşeliği sadedir (Resim 28).

Geçit Tavanı: Motif oyma tekniğinde geometrik olarak süslenmiştir. Merkezde yer alan on kollu yıldızın etrafına yerleştirilen ongenden oluşan birim motif yanlarda yarım olarak kullanılmıştır. Merkezdeki yıldızın kollarından çıkan kırık çizgiler yanlardaki yıldızın kollarına bağlanmaktadır.

Geçit üstü: Dikdörtgen bir pano şeklindeki geçit üstünün etrafını dışbükey, düz ve içbükey olmak üzere üç silme çevreler. Pano yüzeyine kafes tekniğinde geometrik motifler işlenmiştir. Merkezde yer alan onikigenin etrafında iç içe geçerek sıralanan onikigenler altı kollu yıldız oluşturmaktadır.

Köşkaltı: Etrafı dışbükey, düz, içbükey olmak üzere üç silme ve bir bordürle çevrelenen köşk altı dilimli kemerli bir açıklık şeklindedir. Kemerin etrafında kalan

Resim 29: Yeni Valide Camii Minberi, Geçit üstü, Köşk altı ve Köşk Yan pano

Resim 30: Yeni Valide Camii Minberi, Köşk, Kasnak, Kûlah ve Alem

boşluklara vazodan çıkan natüralist çiçekler işlenmiştir. Tavanına motif oyma tekniğinde geometrik motifler işlenmiştir.

Köşk Yan Pano: Korkulukta kullanılan birim motif köşk yan panoda aynen kullanılmıştır (Resim 29).

Köşk: Birbirine sivri kemerlerle bağlanan dört taşıyıcı üzerine düz tavanla örtülüdür. Köşkü taşıyan ayaklar prizmatik üçgenlerden oluşan başlığa sahiptirler. Kemer köşeliklerine zemin oyma tekniğinde rumili kıvrım dallar işlenmiştir. Minber kaidesini oluşturduktan sonra köşke kadar uzanan bordür ve mukarnas dizisi köşk saçağını oluşturur. Köşk saçağının üzerinde zeminoyma tekniğinde rumilerle süslenmiş dilimli tac yer alır.

Köşk Tavanı: Motif oyma tekniğinde geometrik olarak süslenmiştir. Merkezde yer alan on kollu yıldızın etrafına yerleştirilen ongenden oluşan birim motif yanlarda yarım olarak kullanılmıştır. Merkezdeki yıldızın kollarından çıkan kırık çizgiler yanlardaki yıldızın kollarına bağlanmaktadır.

Kasnak: Ahşap malzemeden yapılan sekizgen kasnak tepelik rumilerden oluşan taca sahiptir. Kasnağın üzerinde yükselen sekizgen kûlah alemle sonlanmaktadır. Sap kısmı üç boncuklu olan alem palmet şeklindedir. Palmet yüzeyine deliğişi tekniğinde yazılar işlenmiştir. Yüzey zamanla dolduğu için yazılar okunamamaktadır (Resim 30).

Değerlendirme ve Sonuç

İstanbul Üsküdar'da hanım sultanlar adına yaptırılan camilerin minberleri gerek form gerekse süsleme özellikleri açısından Osmanlı sanatı içinde önemli bir yere sahiptirler. Dönemin meşhur mimar ve sanatkârlarının elinden çıkmış bu eserleri ortak özellikleri açısından ayrıntılı olarak değerlendirmek gereklidir.

Minber Elemanları

Girişler: İncelediğimiz dört örnekten üçü basık kemerli, biri sivri kemerlidir. Mihrimah Camii, Atik Valide Camii ve Çinili Camii minberlerinin girişleri basık, Yeni Valide Camii minberinin girişi ise sivri kemerlidir. Girişlerin her iki yanında kum saati şeklinde kaide ve başlıkları bulunan birer sütunce yer almaktadır. Osmanlı minberlerinde bu uygulama Bergama Ulu Camii (1399) minberinde başlamış daha sonra bu uygulama Edirne II. Bayezıd Camii (1488) minberinde gelişerek devam etmiş ve geç dönemde batılaşma üslubu başlayıncaya kadar kullanılmıştır. Mihrimah Camii minber girişinin sütunce yüzeyleri zikzak motifleriyle, Yeni Valide Camii minberinin sütunceleri ise balıkpulu motifleriyle süslenmiştir. Atik Valide Camii ve Çinili Camii minberlerinin sütunceleri ise sadedir. Sütunceler girişin ilk basamağının hizasından başlayarak kitabeliğin üst noktasına kadar uzanmaktadır. Ancak Mihrimah Camii minberi farklı bir uygulama göstermektedir. İlk üç basamağı girişten dışa taşan bu minberde, sütunceler üçüncü basamağın hizasından başlayarak kitabelik başlangıcında sonlanmaktadır.

Etrafı silmelerle vurgulanan kemer köşelikleri, Mihrimah Camii, Atik Valide Camii ve Çinili Camii minberlerinde sadedir. Yeni Valide Camii minberinde ise giriş kemer köşeliği rumilerle süslenmiştir.

Giriş kemer açıklığının hemen üzerinde yer alan kitabelik, mukarnas dizisi ve tac ile girişler sonlanmaktadır. Mukarnaslar birbirinden farklılık göstermektedir. Kitabeliklerin etrafı silmelerle çevrelenerek içine kartuş işlenmiştir. Kartuşların içinde Kelime-i Tevhid yer almaktadır. Mihrimah Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinde kitabeliğe iki ayrı kartuş içine Kelime-i Tevhid yazılmışken, Atik Valide Camii ve Çinili Camii minberlerinde tek parça halindedir (Çizim 1).

Üsküdar Mihrimah Camii minber giriş tacı kenarları dilimli üçgen şeklindedir. Atik Valide Camii, Çinili Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinin giriş taçı ise yatay olarak düzenlenmiş ve tepelik rumilerle dilimli bir form elde edilmiştir (Çizim 2).

Merdivenler: İncelediğimiz minberlerin basamak sayıları birbirinden farklılık göstermektedir. Üsküdar Mihrimah Camii ve Yeni Valide Camii minberleri onbeş, Atik Valide Camii minberi oniki ve Çinili Camii minberi on basamaklıdır. Basamak sayılarını minberlerin uzunluk ve yüksekliklerinin etkilediği görülmektedir.

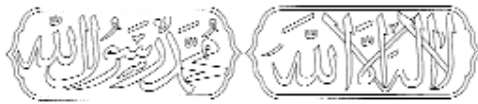
Üsküdar Mihrimah Camii Minber Girişi, Kitabe

Üsküdar Atik Valide Camii Minber Girişi, Kitabe

Üsküdar Çinili Camii Minber Girişi, Kitabe

Üsküdar Yeni Valide Camii Minber Girişi, Kitabe

Çizim 1

Üsküdar Mihrimah Camii, Giriş Tacı

Üsküdar Atik Valide Camii, Giriş Tacı

Üsküdar Çinili Camii, Giriş Tacı

Üsküdar Yeni Valide Camii, Giriş Tacı

Çizim 2

Yan Aynalıklar: Yan aynalıklar minberin her iki tarafında da aynı şekilde yapılmışlardır. Aynalıklar iki şekilde düzenlenmiştir. Birinci grupta aynalık, etrafı bordürlerle çevrili üçgen alandan oluşmaktadır. Mihrimah Camii bu şekilde düzenlenmiştir. Osmanlı Selâtin Camii minberleri içinde bu şekilde uygulama Edirne II. Bayezîd Camii (1488), İstanbul Bayezîd Camii (1505), İstanbul Yavuz Sultan Camii (1522), Manisa Sultan Camii (1523) ve Konya Selimiye Camii (1566) minberlerinde de görülmektedir. Diğer grupta aynalık merkezine üçgenin kenarlarına teğet geçecek şekilde daire yerleştirilmiştir. Atik Valide Camii, Çinili Camii ve Yeni Valide Camii bu gruba girmektedir. Bu şekilde uygulama ilk olarak İstanbul Şehzade Camii (1548) minberinde başlamıştır ve yaygın olarak kullanılmaya devam etmiştir. Minberlerin aynalık kuruluşları birbirine benzese de süsleme programı açısından farklılık göstermektedir.

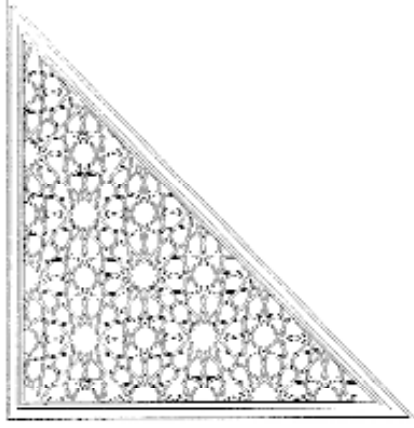
Mihrimah Camii minberinin iç aynalık yüzeyine deliğişi tekniğinde geometrik motifler işlenmiştir. Aynalığın kenarlarındakiler yarım olmak üzere oniki kollu yıldızların yatay, dikey ve çapraz ekseninde birbirine bağlanmasıyla oluşturulan kompozisyon yüzeyi doldurmaktadır.

Atik Valide Camii minberinin yan aynalığının daire merkezinde yer alan on kollu yıldız iki ongen çevrelemektedir. Merkezden çıkan on adet ışın daireyi on eş parçaya bölmektedir. Daire kenarlarında bu düzenleme yarım olarak kullanılmıştır.

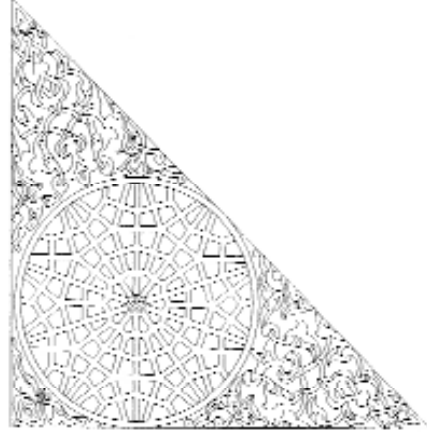
Çinili Camii minberinin yan aynalığında merkez daire yüzeyi zeminoyma tekniğinde rumilerle süslenmiştir. İçte yer alan gülbezektan çıkan saplara eklenen rumilerin üst yaprağı sapa dönüşerek tekrar içteki gülbezeğe bağlanmaktadır. Rumiler bu şekilde birbirini alt üst katederek dairesel ekseninde sıralanmaktadır. İkinci dairede ise bir ortabağ ve bir tepelik ruminin kök ve sap kısmından çıkan rumiler birbirine bağlanarak dairesel ekseninde yüzeyi doldurmaktadırlar. Bu şekilde uygulama Sultan Ahmet Camii (1616) minberinde de görülmektedir.

Yeni Valide Camii minberinin yan aynalığında, dairenin içi kafes tekniğinde geometrik olarak süslenmiştir. Dairenin merkezinde onkollu bir yıldız, yıldızın etrafında ise ongen yer almaktadır. Bu motif dairenin yanlarından yarım olarak uygulanmıştır. Merkezdeki yıldızın kollarından çıkan ışınlar yanlardaki yarım yıldızlara bağlanmaktadır. Bu şekilde daire yüzeyinde mührü Süleyman motifi oluşturulmuştur. Yeni Valide Camii geç dönem eseri olmasına rağmen, dönemindeki diğer örneklerden sıyrılarak Osmanlı Klasik dönem minberlerinin özelliklerini taşımaktadır. Aynalık merkezindeki bu uygulama Edirne Selimiye Camii (1575) ve Eminönü Yeni Valide Camii (1663) minberlerinde de karşımıza çıkar.

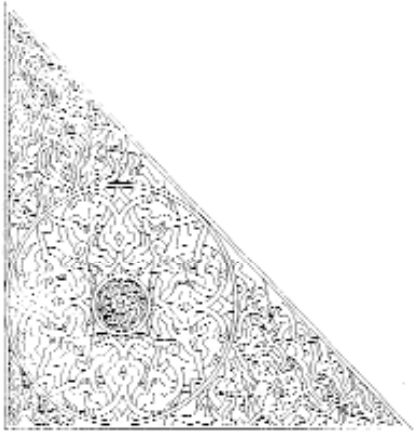
Daireden sonra köşelerde kalan üçgen alanlar Atik Valide Camii, Çinili Camii ve Yeni Valide Camii'nde benzer şekilde süslenmiştir. Alt köşede kalan boşluğun merkezine bir ortabağ yerleştirilmiştir. Aynı zamanda bakışım sağlayan ortabağın kök kısmından çıkan iki sap sağ sol yönden uzanarak birer rumi ile devam etmektedir. Diğer köşelerde aynı şekilde süslenmiştir. Üçgen alanın merkezinden köşeye doğru iki ortabağ ve bir tepelik rumi bakışım çizgisini oluşturmaktadır.

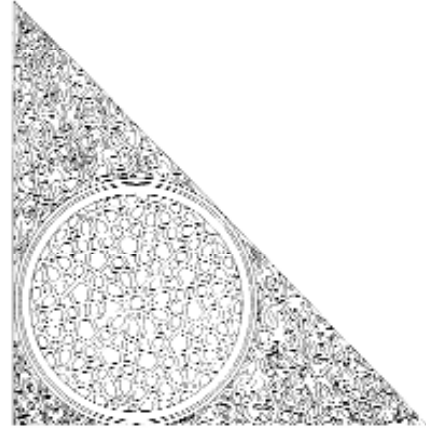
Üsküdar Mihrimah Camii, aynalık

Üsküdar Atik Valide Camii, aynalık

Üsküdar Çinili Camii, aynalık

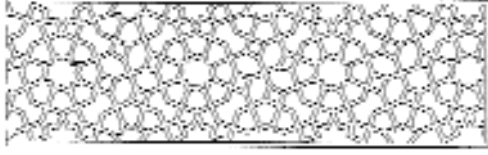
Üsküdar Yeni Valide Camii, aynalık

Çizim 3

Ortabağların kök kısmından çıkan saplara eklenen rumiler birbirine alt üst katederek sarmal olarak yüzeyi doldurmaktadır (Çizim 3).

Aynalık Altı / Süpürgelik: Bu bölüm Atik Valide Camii, Çinili Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinde klasik olarak düzenlenmiştir. Ancak Mihrimah Camii klasik dönem eseri olmasına rağmen tamamen farklı bir uygulama gösterir (Çizim 4).

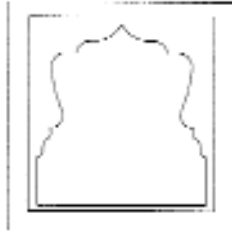
Mihrimah Camii minberinde, düz bir bordürden sonra iki sıra düz ve dışbükey silmelerle kuşatılan aynalık altı bölümü geçit bölümüyle birleşmektedir. Aynalık altı ve geçit bölümü “L” biçimli bütün bir pano halindedir. Pano yüzeyine delişi tekniğinde geometrik motifler işlenmiştir. Yanlardakiler yarım, ortadakiler

Üsküdar Mihrimah Camii, Aynalıkaltı

Üsküdar Çinili Camii, Aynalıkaltı

Üsküdar Atik Valide Camii, Aynalıkaltı

Üsküdar Yeni Valide Camii, Aynalıkaltı

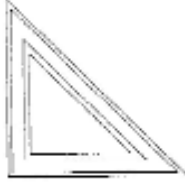
Çizim 4

tüm olmak üzere sekizgenlerin içine yerleştirilen sekiz kollu yıldızlar ve yıldızların kollarından çıkan ışınlar küçük kareler etrafında birleşmektedirler.

Diğer örneklerde üç ve dört dilimli kemerli açıklık ve çokgen alandan oluşmaktadır. Atik Valide Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinin aynalık altı kemerli dört açıklık ve üçgen alandan, Çinili Camii aynalık altı ise dilimli kemerli üç açıklık ve düzgün olmayan beşgen alandan oluşmaktadır (Çizim 5).

Korkuluk: Etrafı silmelerle vurgulanan korkuluk yüzeyleri kafes tekniğinde bütünüyle süslenmiştir. Mihrimah Camii, Atik Valide Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinin korkulukları geometrik, Çinili Camii minberinin korkuluğu ise rumi ve palmetlerle süslenmiştir (Çizim 6).

Köşebent: İncelediğimiz örneklerden Atik Valide Camii, Çinili Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinin köşebenti vardır. Her üç örnek de yanlarda yarım, ortada tüm olarak kullanılan tepelik rumilerin birbirine bağlanmasıyla oluşturulmuş dalgalı bir formdadır. Bu uygulama klasik Osmanlı minberleri içerisinde oldukça yaygındır. Atik Valide Camii ve Çinili Camii köşebent yüzeyine naturalist olarak lale motifleri işlenmiştir. Yeni Valide Camii geç dönem eseri olmasına rağmen köşebent yüzeyi tamamen klasik üslupta rumilerle süslenmiştir (Çizim 7).

Üsküdar Atik Valide Camii, Aynalık altı yon paze

Üsküdar Çinili Camii, Aynalık altı yon paze

Üsküdar Yeni Valide Camii, Aynalık altı yon paze

Çizim 5

Üsküdar Mihrimah Camii, korkuluk

Üsküdar Çinili Camii, korkuluk

Üsküdar Atik Valide Camii, korkuluk

Üsküdar Yeni Valide Camii, korkuluk

Çizim 6

Üsküdar Atik Valide Camii, kışkır

Üsküdar Çinili Camii, kışkır

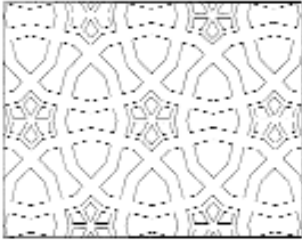

Üsküdar Yeni Valide Camii, kışkır

Çizim 7

Üsküdar Çinili Camii, Geçitüstü Panosu

Üsküdar Yeni Valide Camii, Geçitüstü Panosu

Çizim 8

Üsküdar Yeni Valide Camii, Köşk altı Panosu

Çizim 9

Geçitler: Mihrimah Camii geçit bölümü klasik uygulamanın dışındadır. Aynalık altı panosunun dikey ekseninde devamı yapılmıştır.

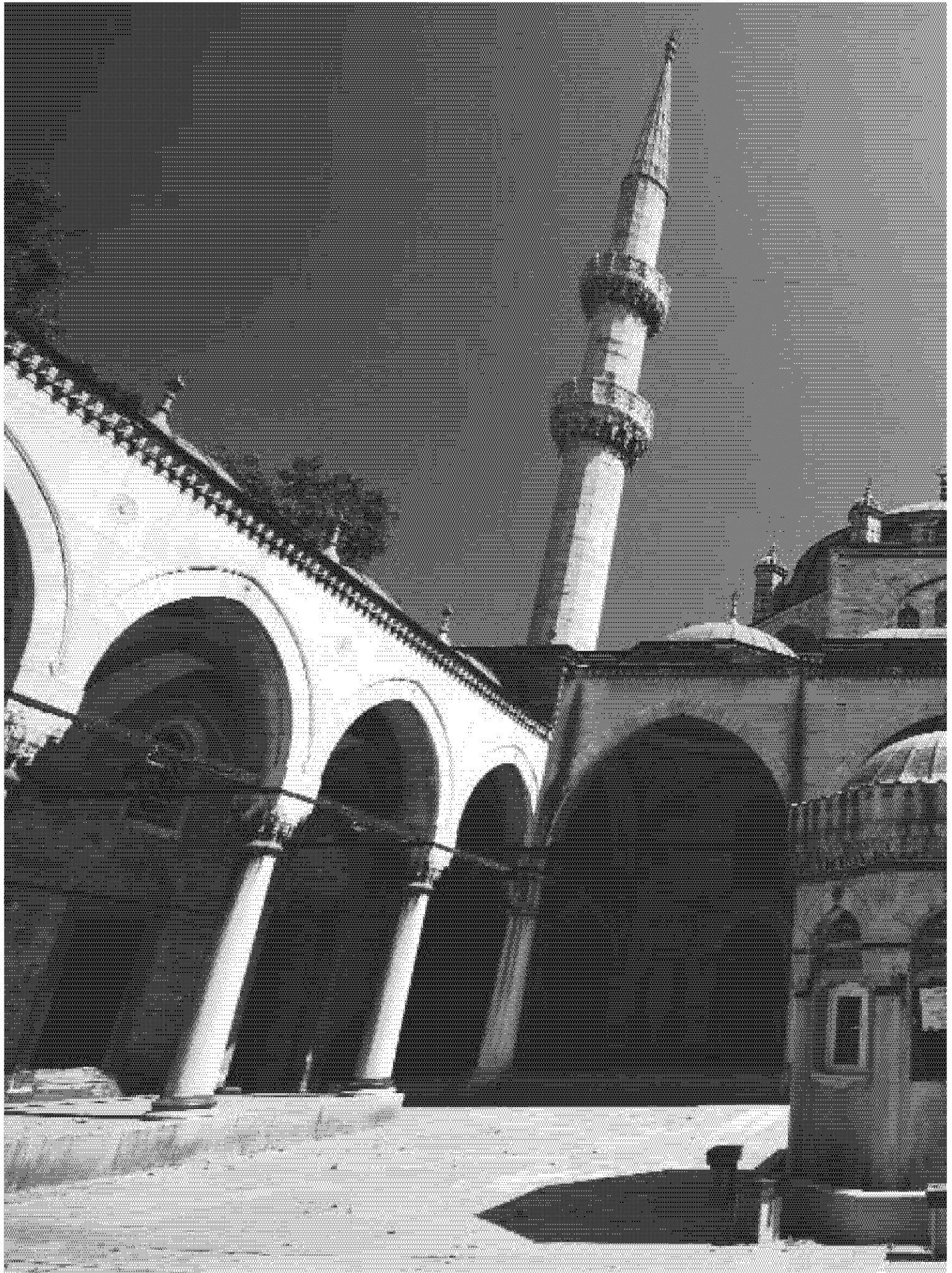
Atik Valide Camii, Çinili Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinin geçitleri sivri kemerlidir ve geçitlerin etrafını silmeler çevrelemektedir.

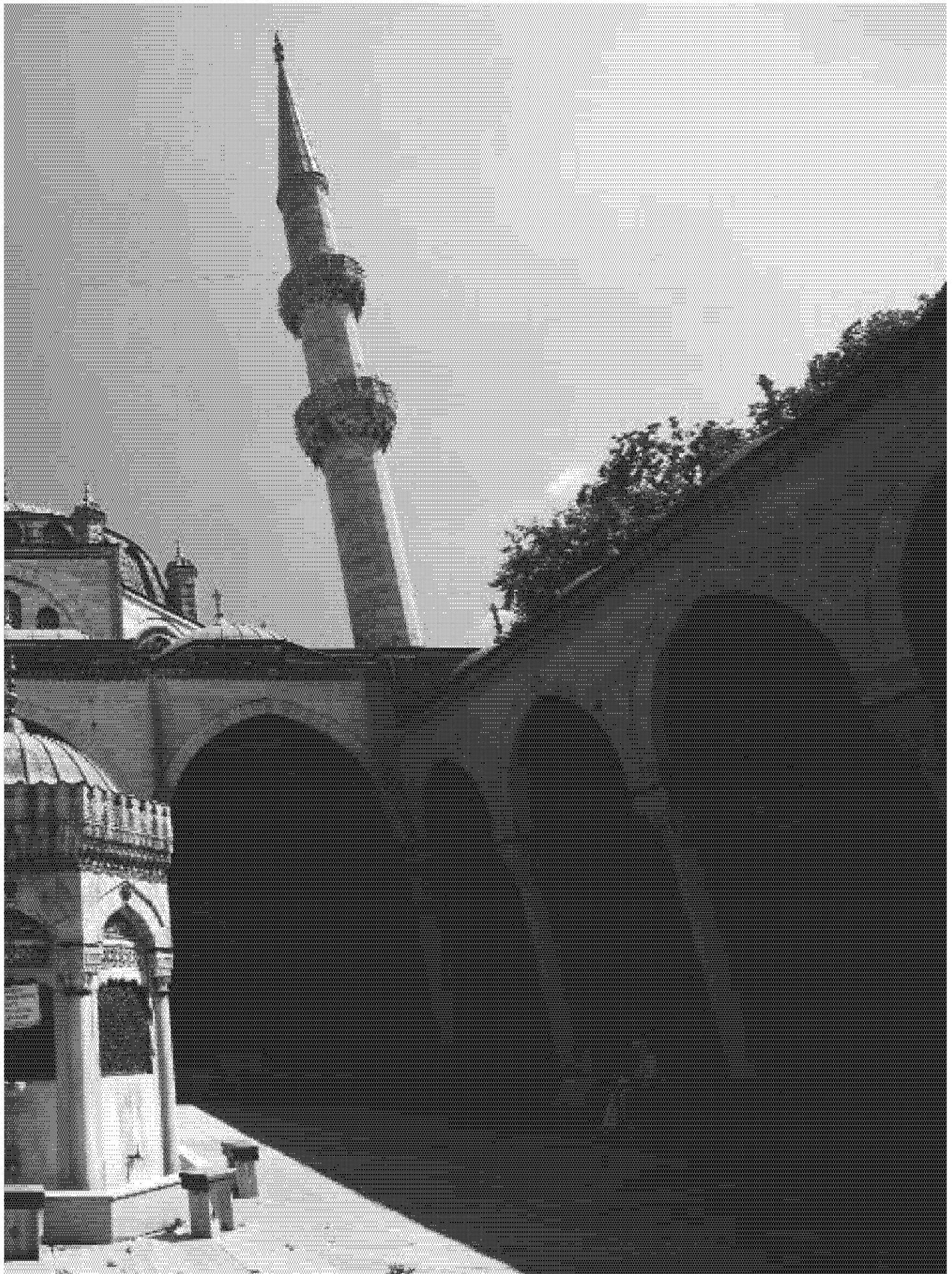
Geçit kemer köşelikleri sade tutulmuştur. Kemer köşeliği süslenen tek örnek Çinili Camii minberidir.

Geçit Üstü: Atik Valide Camii, Çinili Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinde geçit üstü bölümü yer almaktadır. Geçit üstü panolarının etrafı silmelerle vurgulanmıştır. Atik Valide Camii minberinin geçit üstü düz bir pano şeklindeyken, Çinili Camii ve Yeni Valide Camii minberinin geçit üstü panoları süslenmiştir (Çizim 8).

Köşkaltı: Köşkaltı panosunun varlığı doğrudan minberin yüksekliğiyle bağlantılıdır. İncelediğimiz minberler arasında köşk altı bulunan tek örnek Yeni Valide Camii minberidir. Etrafı dışbükey, düz, içbükey olmak üzere üç silme ve bir bordürle çevrelenen köşk altı dilimli kemerli bir açıklık şeklindedir. Kemerin etrafında kalan boşluklara vazodan çıkan natüralist çiçekler işlenmiştir. Tavanına motif oyma tekniğinde mekik motifleri işlenmiştir (Çizim 9).

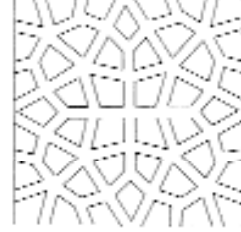
Yeni Valide Camii'nin avlusundan bir görünüm (arka sayfa)

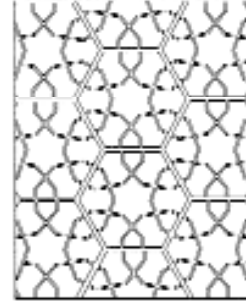
Üsküdar Mihrimah Camii, Köşk Yan Pano

Üsküdar Atik Valide Camii, Köşk Yan Pano

Üsküdar Çinili Camii, Köşk Yan Pano

Üsküdar Yeni Valide Camii, Köşk Yan Pano

Çizim 10

Köşk Yan Pano: Köşk yan panoları ya korkuluk ile aynı tarzda ya da farklı olarak süslenmiştir (Çizim 10).

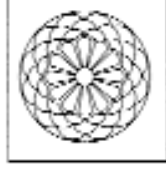
Mihrimah Camii minberinin köşk yan panosu dıştan içe doğru düz, dışbükey ve içbükey silmelerle çevrelenmiş ve yüzeyi deliği tekniğinde mekik motifleriyle doldurulmuştur.

Atik Valide Camii minberinde köşk yan pano yüzeyi deliği tekniğinde geometrik olarak süslenmiştir. Altı kollu yıldızın etrafını çevreleyen onikigenden oluşan birim motif altı ışınla altı parçaya bölünmektedir. Köşk yan pano orta noktasında tüm, yanlarda yarım uygulanan birim motif birbirine bağlanarak yüzeyi doldurmaktadır.

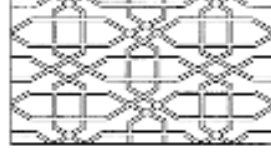
Çinili Camii minberinin köşk yan panosunda, dönüşümlü olarak dört kez tekrarlanan bir dilimli rumi ve bir palmetin kök kısmından çıkan saplar birbirini alt üst katederek deliği tekniğinde yüzeyi doldurmaktadırlar.

Yeni Valide Camii minberinin köşk yan panosu ise korkulukta uygulanan birim motifin tekrarı şeklindedir.

Köşk: Atik Valide Camii, Çinili Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinin köşk bölümleri birbirine sivri kemerlerle bağlanan dört taşıyıcı üzerine düz tavanla örtülükten, Mihrimah Camii minber köşkü düz atkı kemerlidir. Mihrimah Camii

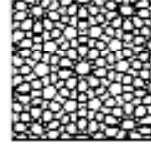
Üsküdar Atik Valide Camii, Geçit Tavanı

Üsküdar Yeni Valide Camii, Köşk altı Panosu Tavanı

Üsküdar Yeni Valide Camii, Geçit Tavanı

Üsküdar Yeni Valide Camii, Köşk Tavanı

Çizim 11

ve Atik Valide Camii minberlerinin köşk bölümünde yer alan kemer köşelikleri sade tutulmuştur. Çinili Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinin köşk bölümlerinde ise kemer köşelikleri zeminoyma tekniğinde rumilerle süslenmiştir. Minber kaidesini oluşturduktan sonra geçit bölümünün yanından köşke kadar uzanan bordür ve silmeler köşk saçaklarını oluşturmaktadır. Mihrimah Camii minber köşk bölümü içbükey dışbükey bir silme ve düz bordürlü saçakla son bulmaktadır. Atik Valide Camii ve Çinili Camii minberlerinin köşk bölümlerinin saçığını oluşturan üç bordürden içe doğru pahlanmış ilk bordür yüzeyine zeminoyma tekniğinde prizmatik dörtgenler işlenmiştir. Diğer iki bordür düzdür. Yeni Valide Camii minber köşk saçığında ise düz bir bordür ve mukarnas dizisi görülür. Çinili Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinin köşkleri dilimli taç ile sonlanmaktadır. Bu iki minberin köşk tavanları da süslenmiştir (Çizim 11).

Çinili Camii minberinin köşk tavanına kalemişi tekniğinde hatayi, penç ve lale motifleri işlenmiştir.

Yeni Valide Camii minberinin köşk tavanında yer alan panonun merkezindeki on kollu yıldızın etrafına yerleştirilen ongenden oluşan birim motif yanlarda yarım olarak kullanılmıştır. Merkezdeki yıldızın kollarından çıkan kırık çizgiler yanlardaki yıldızın kollarına bağlanmaktadır.

Kasnak: Çinili Camii minber kasnağı çiniden, diğerleri ahşap malzemeden yapılmışlardır. Kasnakların hepsi sekizgendir. Atik Valide Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinin kasnakları sadedir. Mihrimah Camii minberinin kasnak yüzeyine aplike tekniğinde baklava motifleri, Çinili Camii minberinin çini kasnak

yüzeyine ise beyaz zemin üzerine mavi ve lacivert renkte hatayi ve bulut motifleri işlenmiştir.

Külâh: Piramidal sekizgen şeklindeki külâhlar tıpkı kasnakta olduğu gibi Çinili Camii minberinde çiniden, diğerlerinde ise ahşap malzemeden yapılmışlardır. Mihrimah Camii minberinin külâh yüzeyine kalemişi tekniğinde şemse motifleri işlenmiştir. Çinili Camii minber külâhına beyaz zemin üzerine mavi ve lacivert renkte hatayi, penç, bulut ve natüralist lale motifleri işlenmiştir.

Alem: Minberlerin alemleri birbirinden farklılık göstermektedir.

Mihrimah Camii minberinin pirinç madeninden, sap kısmı üç boncuklu alem iç içe iki palmetle sonlanmaktadır.

Atik Valide Camii minber aleminin sap kısmı üç boncukludur. Palmet şeklindeki tepelik yüzeyine delikişi tekniğinde Arapça olarak Allah yazılmıştır.

Çini Camii alemi kırık olduğu için özgün durumu hakkında bilgiye sahip değiliz. Yeni Valide Camii minberinin sap kısmı üç boncuklu olan alemin teğeliği palmet şeklindedir. .Palmet yüzeyine delikişi tekniğinde yazılar işlenmiştir. Yüzey zamanla dolduğu için yazılar okunamamaktadır.

Malzeme ve Teknik

Üsküdar'da bulunan hanım sultanların yaptırdığı camilerin minberlerinde malzeme olarak mermer, ahşap, çini ve pirinç madeni kullanılmıştır. Mermer malzeme kasnak ve külâh hariç bütün elemanlarda karşımıza çıkar. Mihrimah Camii, Üsküdar Atik Valide Camii ve Üsküdar Yeni Valide Camilerinin kasnak ve külâhları ahşap, Çinili Camii kasnak ve külâhı ise çini malzemeden yapılmıştır. Bütün alemlerde pirinç madeni kullanılmıştır.

Minberlerin süslemesinde teknik olarak zemin oyma, kafes, kalemişi, çinilerde ise sıratlı tekniği göze çarpar. En yaygın teknikler zemin oyma ve kafes tekniğidir. Zemin oyma tekniği girişlerin kemer köşelikleri, kitabeler, giriş taçları, yan aynalıklar, aynalık altı bölümünün kemer köşelikleri, köşebentler, geçit bölümünün kemer köşelikleri, geçit üstü panoları ve köşk altı bölümünde görülür. Kafes tekniği yan aynalıklarda, aynalık altı bölümünde, korkuluklarda, geçitlerde, geçit üstü panolarında ve köşk yan panolarında karşımıza çıkmaktadır. Ahşap applike ve kalemişi tekniği sadece Mihrimah Sultan Camii minberinin kasnak ve külâhında görülür. Çini malzemenin kullanıldığı tek örnek olan Çinili Camii minberinin kasnak ve külâhında sıratlı tekniği uygulanmıştır.

Süsleme

İncelediğimiz minber örneklerinde geometrik ve bitkisel süslemenin birlikte kullanıldığını görmekteyiz. Ancak Mihrimah Camii minberi geometrik ağırlıklı olarak Çinili Camii minberi ise tamamen bitkisel olarak süslenmiştir. Atik Valide Camii ve Yeni Valide Camii minberlerinde dağılım eşittir. Geometrik süsleme de aynı minber üzerinde motif tekrarına gidilmemiş, minber elemanlarında farklı

geometrik şekiller kullanılmıştır. Bitkisel süsleme de ise motif birlikteliği vardır.

Yıldız ve Çokgenler: Geometrik şekiller içinde en yaygın grup yıldız motifleridir. Genel olarak 5, 6, 8, 10 ve 12 kollu yıldızlar kullanılmıştır. Yıldızlar genellikle sekizgen, ongen veya onikigenlerin merkezinde yer almakta ve yıldız kollarından çıkan ışınlarla birim motif oluşmaktadır. Birim motiflerin yatay ve dikey ekseninde birbirine bağlanması ile yüzeyler doldurulmuştur. Birim motiflerin birleşme noktalarında çokgenler oluşmaktadır. Birim motifler bordürlerin merkezinde tüm, kenarlarda yarım olarak uygulanmıştır.

Rumi: En yaygın kullanıma sahiptir. Giriş taçlarında, aynalıklarda, kemer köşeliklerinde, köşebentlerde, geçit üstü panolarında daima karşımıza çıkar. Rumilerin taç yaprakları sap şeklinde uzatılarak diğer bir rumiyle kıvrımlar yaparak bağlanmaktadır. Genellikle merkezde bakışım çizgisini (simetri eksenini) oluşturan ortabağ ve tepelik rumiler bağlayıcı unsur olarak kullanılmaktadır.

Mihrimah Camii ve Atik Valide Camii minberlerinde kullanılan rumiler tamamen klasik üsluptadır. Çinili Camii minberinin giriş tacında rumilerin "S" ve "C" kıvrımları yaparak değişime uğradığı görülmektedir. Korkuluk, geçitüstü ve köşk yan panolarında kullanılan rumilerin yaprak ayrımlarına küçük "C" kıvrımları eklenmiştir. Diğer elemanlardaki rumiler klasiktir.

Yeni Valide Camii minberinde rumiler klasik formdadır ancak saplar birbirini alt-üst kat etmek yerine saplar diğer sap ya da yaprağın arasından geçerek yüzeyi doldururlar.

Palmet: Çok fazla olmamakla birlikte palmet motifleri rumi ve lotuslarla birlikte kullanılmaktadır. Birlikte kullanıldığı zaman rumi ve palmetler ayrı dallar üzerinde yer almaktadır. Bağımsız olarak sadece Mihrimah Camii minberinin ilk üç basamağında karşımıza çıkar.

Lotus: Sadece Atik Valide Camii minberinin yan aynalığında görülmektedir. Rumi ve palmetlerle birlikte kullanılan lotusların taç yaprakları uzatılarak sap şeklini almakta ve birer rumi ile sonlanmaktadır.

Hatayi: Hatayi üslubunu sadece Çinili Camii minberinin köşk tavanında, kasnak ve külahında görmekteyiz. Hatayiler bulut motifleri, natüralist yaprak ve çiçeklerle birlikte kullanılmıştır.

Lale: Bu motif Atik Valide Camii ve Çinili Camii minberlerinin köşebentlerinde kullanılmıştır. Ayrıca Çinili Camii külahında ve köşk tavanında hatayiler arasına serpiştirilmiştir.

Vazoda Çiçekler: Yeni Valide Camii minberinin köşk altı bölümünün kemer köşeliklerine birbirine simetrik vazoda çiçekler işlenmiştir.

Yazı: Yazı sadece minberlerin girişi üzerinde yer alan kitabeliklerde görülür. İncelediğimiz dört örnekte de Kelime-i Tevhid kullanılmıştır.

Sonuç olarak; incelediğimiz minberlerden Mihrimah Camii ve Yeni Valide Camii'nin dönemlerinin özellikleri dışında farklı uygulamalarla dikkat çektiği görülmüştür. Mihrimah Camii minberi klasik dönem eseri olmasına rağmen minber elemanlarının kuruluşu ve süsleme programı açısından ilginç bir örnektir.

Dönemi içinde benzeri bulunmamaktadır. Çinili Camii minberi de yoğun süslemesi ile farklı özellikte bir minberdir. Dönemi içinde korkuluğu da rumi ve palmetlerle süslenen bu minber diğer örneklerden ayrılır. Aynı şekilde Yeni Valide Camii geç dönem eseri olmasına rağmen hem minber elemanlarıyla hem de süsleme programı ile bütünüyle klasik özellikler taşır. Özellikle kullanılan motifler açısından Yeni Valide Camii minberine en yakın örnek Edirne Selimiye Camii minberidir.

Kendi dönemleri içinde bu minberlerde farklı uygulamaya gidilmesinde banilerin isteklerinin de önemli rol oynadığı kanaatindeyiz.

DİPNOTLAR

- 1 A. DüNDAR, *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)*, Ankara 2000, s. 7.
- 2 N. ÇAM, *İslâm'da Sanat, Sanatta İslâm*, Ankara 1999, s. 137.
- 3 Bates, Ülkü U., "The Architectural Patronage of Ottoman Women." *Asian Art*, 6- (Spring 1993), s. 50-65.
- 4 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, vb., *Hadikatü'l-Cevâmî* (İstanbul Câmileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mârî Yapılar, (haz. A.N. Galitekin), İstanbul 2001, s. 592; İ.H. Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, İstanbul 1976, s. 217.
- 5 Y. Demiriz, "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camii", *Sanat Dünyamız*, sy. VII/20 (İstanbul 1980), s. 17-23; S. Güner, "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi", *Sanat*, sy. III/6 (İstanbul 1977), s. 10-18; D. Kuban, "Mihrimah Sultan Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, V, 456-457; A. Kuran, "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Beşeri Bilimler*, sy. III (İstanbul 1975), s. 43-72; T. Öz, *İstanbul Camileri*, II (Ankara 1987), s. 47; E. Yücel, "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camisi", *Kültür ve Sanat*, sy. I/3 (Ankara 1989), s. 41-46.
- 6 O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 190-193; a.mlf. *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, s. 24-27.
- 7 H.Ö. Barışta, "XVI. Yüzyıl Taş İşçiliği Süsleme Temalarına İstanbul'dan Bazı Örnekler", *Vakıflar Dergisi*, sy. XXVI (Ankara 1997), s. 336.
- 8 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s.587; Konyalı, *a.g.e.*, s. 141; T. Öz, *a.g.e.*, s. 68; A. Kuran, "Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşme Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine", *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara 1984, s. 231-248.
- 9 B.M. Tanman, "Atik Valide Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1993, I, 408.
- 10 O. Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, s. 138; a.mlf., *Osmanlı Devri Mimarisi*, s. 290-291; Tanman, *a.g.m.*, s. 407-412.
- 11 O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, s. 344; T. Öz, *a.g.e.*, s. 18; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s.590-591; Konyalı, *a.g.e.*, s. 131-135; A.V. Çobanoğlu, "Çinili Külliyesi", *DBİA*, İstanbul 1994, II, 519-522, G. Erol, "Çinili Cami Külliyesi", *DİA*, VIII, 335-337.
- 12 Çinilerin üretim yeri konusunda farklı fikirler öne sürülmektedir. Bazı kaynaklarda XVII. yüzyıl Kütahya grubu olduğu ileri sürülürken bazılarında ise aynı yıllarda İznik atölyelerinde de üretimin devam ettiği ve Çinili Camii'nde kullanılan çinilerin İznik atölyelerinde üretilen örneklerle aynı olması sebebiyle İznik grubuna ait olduğu belirtilmektedir. (O. Aslanapa, *Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri*, İstanbul 1949, s. 105; S. Yıldırım, "Üsküdar Çinili Camii (Kösem Valide Sultan Camii)'ndeki Çini Süslemeleri", *Üsküdar Sempozyumu II*, İstanbul 2004, II, 452-453).
- 13 G.E. Canca, "Gülnuş Emetullah Valide Sultan/Yeni Valide Külliyesinin Lale Devri Mimarisi İçindeki Yeri", *Üsküdar Sempozyumu I*, İstanbul 2004, II, 90-91; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, s. 594; Konyalı, *a.g.e.*, s. 310; T. Öz, *a.g.e.*, s.15.
- 14 A. Ersoy, *a.g.e.*, s. 86-90.